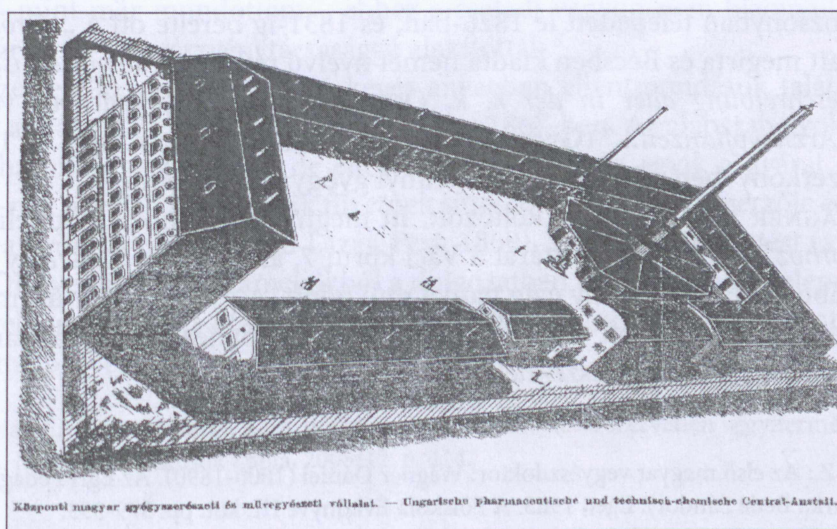

VÁMOS ÉVA*

Az első magyar gyógyszergyár

A híres magyar gyógyszeripar a 20. század eredménye. 19. századbeli elődjét, a „Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Intézetet Pesten” (Pester Chemisch-Technische Fabrikgesellschaft) viszont alig ismerik. A gyógyszerészet általános történetéről írott munkák körülbelül egy bekezdéssel emlékeznek meg róla. Ez a bekezdés a Magyar Országos Levéltár repertóriumából származik, amely a II. világháború előtt létezett gyógyszergyárak dokumentumait sorolja fel. Ez a minduntalan visszatérő szöveg SIPOS ERZSÉBET levéltáros tollából származik.¹ Cikkemben a szétosztott anyagokból megpróbáltam több adatot összegyűjteni a gyár és tulajdonosa történetére nézve. Ebben a munkámban két levéltár és négy múzeum munkatársai voltak segítségemre. A gyár alapítására és peres ügyeire vonatkozó iratok a Fővárosi Levéltárban és a Cégbíróságon voltak fellelhetők; sok hasznos anyagot találtam a Semmelweis Orvostudományi Múzeum, Könyvtár és Levéltárban; a Magyar Vegyészet Múzeum, Várpalota a gyár eredeti nyomtatott leírását bocsátotta rendelkezésemre; néhány rajz az Ernyey József Gyógyszerésztörténeti Könyvtárból származik. A részvénytársaság alapszabályaira a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban leltem. A gyáralapító életére nézve a Magyar Tudományos Akadémia Kéziratgyűjteményében és Könyvtárában találtam adatokat. Szeretném kifejezni köszönetemet mindezen intézmények munkatársainak azért, hogy velem együtt hittek benne: az 1834-ben alapított és 1912-ig fennállt első magyar gyógyszergyár nem tűnhetett el anélkül, hogy valamilyen nyomot ne hagyott volna létezéséről. A gyárra vonatkozó adatok és iratok összegyűjtése annál is inkább szükségesnek mutatkozott, minthogy a Soroksári úton korábban állott gyár helyén ma már csak egy üres telket találunk.

A gyár madártávlatból

* vamos.eva@chello.hu; evamos@nadir.hmst.hu

¹ Az államosítás előtt működött gyógyszeripari vállalatok repertórium. M. Orsz. Levéltár, Budapest, 2004. p. 6.

A GYÁR ALAPÍTÓJÁNAK, DR. WÁGNER DÁNIELNEK ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Az alapító

A gyáralapító mind életében, mind munkásságában kapcsot jelentett Ausztria és Magyarország között. Ő volt az első vegyészdoktor Magyarországon, aki doktori oklevelét azonban a Bécsi Egyetemen szerezte. Életéről viszonylag sok adat áll rendelkezésre.^{2, 3}

A tudós vegyigyár-tulajdonos Breznóbányán született 1800-ban. Apja WÁGNER JÓZSEF nyelvtanár volt. DÁNIEL a dobsinai és rozsnói evangélikus gimnáziumban végezte a középiskolát, majd gyógyszerészetet tanult a Pesti Egyetemen 1820/21-ben. Wágner Dániel tanulmányait – mint akkoriban sok kortársa – a Bécsi Egyetemen folytatta, ahol 1825-ben megszerezte doktori címét. Disszertációja a kálium-gyökről szólt. Még ugyanabban az évben közölte dolgozatának javított változatát „A káliumról, vegyületei összetételéről és a marókáliról”. Ebben a dolgozatban összegezte a káliumra nézve rendelkezésre álló akkori ismereteket és kifejezte szándékát, hogy – a dolgozatban ismertetett vegyületeken kívül – részletesebben elemezni fogja az akkor ismert 200 kálium-vegyület mindegyikét. A munka elején a kálium történetével is foglalkozik és ismerteti a kálium előállítására vonatkozó addig ismert kísérleteket a sajátjai mellett. A munka legelmélyedtebb része a káliumhidroxiddal foglalkozó fejezet.

Doktori fokozata elnyerése után WÁGNER DÁNIEL külföldi tanulmányútra ment.

Hazatérve Pozsonyban telepedett le 1826-ban, és 1831-ig bérelte ott a „Vörös Rák” patikát.⁴ Pozsonyi évei alatt megírta és Bécsben kiadta német nyelvű művét „*Pharmaceutisch-medicinische Botanik oder Beschreibung aller in der k. k. Österreichischen Pharmacopoe vom Jahre 1820 vorkommenden Arzneypflanzen...*” (Gyógyszerészeti-orvosi növénytan, vagy az 1820. évi cs. kir. Osztrák Gyógyszerkönyvben előforduló valamennyi gyógynövény leírása).

1832-ben WÁGNER DÁNIEL Pestre költözött. Itt megnyitotta – hosszas kérelmezések után – „A magyar nádorhoz” nevű gyógyszertárát a Váci körút 7. alatt (a mai Andrássy út 1-ben), ahol még a II. világháború után is néhány évig patika működött. A gyógyszertár üzemeltetése mellett WÁGNER DÁNIEL engedélyt kapott vegyi laboratórium működtetésére is, azonban készítményeit csak vegyészeknek vagy gyógyszerészeknek adhatta el.

² Szőkefalvi Nagy Z.: Az első magyar vegyészdoktor: Wágner Dániel (1800-1890). Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetek 370. (Szerk.: Bede Sándor). Eger, 1965. A Főiskola Évkönyve III. köt. pp. 379-393.

³ Vámos É.: A két kémikus Wágner. Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. Országos Műszaki Múzeum és Áron Kiadó, Budapest, 2005. pp. 13-28.

⁴ Vida M.: Patikamúzeumok, műemlékpatikák Magyarországon. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 1996. p. 29.

Ebben az időben kezdett foglalkozni gyógyvizek elemzésével is. „Magyarországi szliácsi gyógyforrások élettani-kémiai vizsgálata” című munkája (1834) széles körben ismertté vált. Foglalkozott gyógyvizek mesterséges előállításával is. Elgondolása szerint a természetes vizekben található vegyületek pontos adagolásával közönséges vízhez, a gyógyvízéhez hasonló hatást érhetne el.

Sokoldalú személyiségére jellemző, hogy a Magyar Tudományos Akadémia által kiírt pályázat díját nem kémiai vagy gyógyszerési, hanem gazdasági témájú dolgozattal nyerte el. A munka címe: „Magyarország közgazdaságilag nevezetes termékeiről”. A díjat a 159 oldalas dolgozat valószínűleg a teljes körű, részletes leírásnak köszönheti.

Tudományos munkássága mellett WÁGNER DÁNIELnek nagy tervei voltak vegyi laboratóriuma fejlesztésével kapcsolatban. Egyes források szerint a Pester chemisch-technische Fabrik kénsavat, kálium-cianidot, vérlúgsót, ammónium-hidroxidot és sziksó tisztításával nátrium-karbonátot állított elő. A családi vagyon nem volt elegendő a gyár létesítésére, ezért részvénytársaságot alapítottak „Pester Chemisch-technische Fabrik-Gesellschaft” néven 1847-ben.⁵ A gyár teljes fennállása alatt veszteséges volt, míg az alapító fia, DR. WÁGNER JENŐ szénsavgyárrá nem alakította. Erre még később visszatérek.

Az 1849-es szabadságharc fordulópontot jelentett WÁGNER DÁNIEL életében is. A Felelős Magyar Kormány egészségügyi osztályán képviselte a gyógyszerész szakmát, sőt később ennek az osztálynak vezetője is lett. Magából a szabadságharcból is kivette részét: Irinyi Jánosnak segédkezett a puskapor gyártásban Nagyszebenben.

A szabadságharc bukása után már 1852-ben hozzálátott gyógyszerertára és gyára újjászervezéséhez. Egy évtizeddel később már át kívánta adni a gyárat fiának, WÁGNER JÓZSEFnek. A gyógyszerész szakma tiltakozása miatt végül is másik fia, DR. WÁGNER JENŐ – akit a gyógyszerészek az ő szakmai örökösének tekintettek – vette át a gyárat, amely szénsavgyárként még 100 évvel később is üzemelt.

1874-ben WÁGNER DÁNIEL gyógyszerertárát is kezelésbe adta, mégpedig a Gyógyszerész Egylet titkárának, PAKSY BÉLÁNAK.

A nyolcgyermekes, bibliai kort megért családapa élete 90 éve alatt sok kitüntetésben részesült. Az uralkodó 1886-ban örökölhető nemesi címet adományozott neki, „zólyomi” előnévvel.

A PESTER CHEMISCH-TECHNISCHE FABRIKGESELLSCHAFT ÉS UTÓDAI

Pesti gyógyszerertára létesítése után DR. WÁGNER DÁNIEL szükségesnek tartotta vegyigyár alapítását. Mivel – mint már mondtam – ehhez a családi vagyon nem bizonyult elegendőnek, a létesítményt már 1847-ben részvénytársasággá alakították.⁶

A rendelkezésre álló, erre vonatkozó kevés anyagban ellentmondások találhatók. Jól dokumentált viszont a második részvénytársaság alapítása 1867-ben. Az alapszabályokon⁷ kívül létezik két füzetecske hasonló tartalommal, de eltérő elnevezéssel. Az egyik a gyárat „vállalat”-nak, a másik „intézet”-nek nevezi.⁸ Mivel egyik füzetnek sincsen megnevezett szerzője és csak az egyikben van feltüntetve a nyomda neve (Tettau Lázár, Pest, 1869), az egyik ismertetést (a Tettau nyomdában készültet) D1-gyel, a másikat, amelyikből a dolgozatban a Soroksári úti telepre vonatkozó ábrák valók, D2-vel fogjuk jelölni a továbbiakban. A másik füzetnek nincsen nyomtatott címe (talán azért, mert a címlap elveszett).

⁵ Próder I. – Fábíán É. – Nyáriné Varga K.: A Wágner család vállalkozásai szervetlen vegyitermékek és gyógyszerek ipari gyártására. Magyar Kémikusok Lapja, 2005/12. p. 414.

⁶ V.ö. 5. l.j.

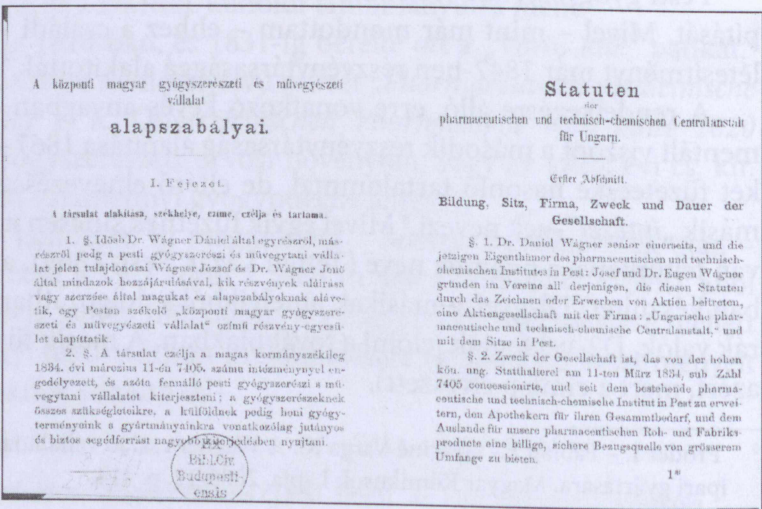
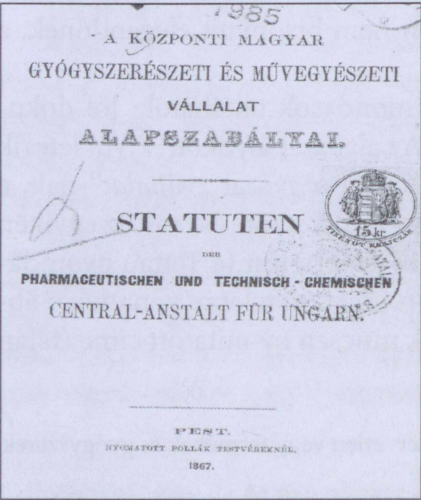
⁷ A központi magyar gyógyszerészeti és művegyészeti vállalat alapszabályai. Pest. Nyomatott Pollák Testvéreknél. 1867. 1-27 p.

⁸ A Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Intézet Pesten, alapítva 1867. évben. Pest, 1869. Tettau Lázár nyomása. p. 1-13.

A vállalat neve: *Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Intézet Pesten, alapítva 1867. évben (D1).*

A füzetek a következő, nem számozott fejezeteket tartalmazzák:

Az egyes fejezetek (a szerző által elnevezve)	D1	D2
A	A vállalkozás célja	A vállalat célja
B	A vállalkozás jövedelmező- ségének ismertetése	Mi biztosítja a vállalat jöve- delmezőségét?
C	Az intézet termelvényeinek elhelyezése	A vállalat áruinak és készít- ményeinek értékesítési kút- forrásai
D	Az eddig fennálló, hasonló jellegű intézmények	Az eddig fennálló hason-irá- nyú vállalatok
E	Az intézet gyára és raktárai	A vállalat gyártelepe és raktárai
F	Az intézet befolyása Magyar- ország egészségügyi, népgaz- dasági és ipari viszonyaira	A vállalat befolyása az egészségügyre, nemzetgaz- daságra és iparra
G	Az intézet vezetése	A vállalat kezelése

Statutumok

És most a füzetek tartalmáról.

A tartalmat megelőzi az Intézet igazgatótanácsa tagjainak felsorolása. Ezek a következők:

Elnök: DR. ZLAMÁL VILMOS, miniszteri osztálytanácsos, egyetemi tanár

Igazgatótanácsosok: DR. WASS ÉLIÁS, az Irgalmas-rend főgyógyszerésze

VLASSEK EDE, gyógyszer-tulajdonos

Igazgatósági tanácsosok: DR. BALASSA JÁNOS, királyi tanácsos, egyetemi tanár, Öfelsége a

király orvosa, az egészségügyi tanács elnöke

BRAUN JÓZSEF gyártulajdonos

DR. JANKOVICS ANTAL, királyi tanácsos

KISS PÉTER, miniszteri osztálytanácsos

DR. KORÁNYI FRIGYES, egyetemi tanár, egészségügyi tanácsos

POSNER KÁROLY LAJOS, nagykereskedő, a francia becsületrend lovagja

DR. SIKLÓSSY GYULA, a Szent Rókus kórház szemészeti osztályának főnöke

DR. TATAI ADOLF, főorvos

DR. ID. WÁGNER DÁNIEL, gyógyszer-tulajdonos

GRÓF ZICHY DOMONKOS püspök

Az igazgatósági tanácsosok közül ketten a magyar orvostörténet jeles szereplői (BALASSA JÁNOS sebész és ID. BÁRÓ KORÁNYI FRIGYES belgyógyász). A szakértelmet tekintve azonban az igazgatótanács igen vegyes képet mutat.⁹

Ebben az időben WÁGNER DÁNIEL DR. már nem volt tulajdonos. A vállalat/intézet két tulajdonosa két fia volt: WÁGNER JÓZSEF gyógyszerész és DR. WÁGNER JENŐ vegyész.

A táblázat A fejezete szerint a cég 7 célkitűzése a következő volt:

1. Gyógyszerészeti és finom vegyi készítmények előállítása.
2. Kifizetendő vegyi termékek gyártása.
3. Mindazon hulladékok feldolgozása és értékesítése, melyeket Magyarországon ezideig kevésbé, vagy egyáltalán nem becsültek, legnagyobb részt, mint értéktelent, eldobták.
4. Zsíros és éther olajok és esszencek gyártása.
5. Anyagok, különösen gyógyszerek felaprítása és porítása.
6. Gyógyszertárak, egészségügyi intézetek, analitikai és kísérleti laboratóriumok teljes berendezése és ellátása gyógyszerekkel, vegyi készítményekkel, készülékekkel, eszközökkel stb.
7. Kül- és belkereskedelem magyar gyógynövényekkel.¹⁰

A VÁLLALKOZÁS JÖVEDELMEZŐSÉGÉNEK ISMERTETÉSE (B fejezet)¹¹

A kortársak úgy vélték, a vállalkozás sikeres (jövedelmező) lesz, mégpedig a következő okoknál fogva. Idézzük:

„Aki hazai viszonyainkat ismeri, tudja, hogy a nálunk parlagon heverő iparágak élén azok állnak, melyek gyógyszereink értékesítésével és gyógyszerészeti, valamint vegyi készítmények előállításával foglalkoznak. ...

A külföld, nevezetesen Anglia, Franciaország, Németország, Belgium stb. sűrű lakosságánál fogva kevés parlagon heverő területtel rendelkezik, ezért azokat a növényeket, melyek intézetünk gyártmányainak alapanyaga és melyek nagy kiterjedésű műveletlen területeken mérhetetlen

⁹ L. 8. lj. belső borító

¹⁰ L. 8. lj. p. 1.

¹¹ L. 8. lj. p. 2-6.

mennyiségben vadon nőnek és annál is inkább olcsóbban szerezhetők be, mivel túlnyomórészt értéktelennek tekintve a tövükön száradtak el, - a külföld hasonló célú vállalatai szükségleteinek fedezésére ott termesztetni, vagy távoli országokból behozni szükséges. Ehhez kapcsolódik, hogy külföldön a már drágább nyersanyag feldolgozása a jóval magasabb napibér miatt költségesebb, a gyártott készítmények értékesítése azonban - a magas gyártási költségek és a nagy versengés következményeképpen - csak viszonylag kevés haszonnal lehetséges; míg hazánkban az olcsó nyersanyag, az olcsó munkabér és a csekély versengés a magyar intézménynek olyan kedvező helyet biztosít, hogy termékeit nemcsak belföldön értékesítheti nagy haszonnal, hanem a világpiacon is versenyezni tud.”

A hulladékértékesítéssel kapcsolatban megemlítették, hogy ennek fel nem használása milliós veszteségeket jelentett az államnak évente. Mivel régebben a hulladékokat Magyarországon teljesen értéktelennek tekintették, sokkal olcsóbban voltak beszerezhetők, mint külföldön, ahol már évek óta haszonnal dolgozták fel ezeket. Zsíros olajokat Magyarországon - a repceolaj kivételével - csak igen csekély mennyiségben készítettek. A lenolaj, mandulaolaj, ricinusolaj, mákolaj, dióolaj és más finom olajokat Magyarországra importálni kellett, bár a nyersanyagot egyes fajták gyártásához nagy mennyiségben exportálták Magyarországról. Ugyanez mondható el az illóolajokról. Ha nyersanyag helyett végterméket exportáltak volna, sokat lehetett volna megtakarítani a szállítási költségeken.

Az anyagok aprítását-porítását Magyarországon kézzel végezték, többnyire mozsarakban. A porok nagy részét importálták. A gyógyszerészek, az ipar és a kereskedelem bizonyára szívesen vette volna készleteit az Intézettől, amely kezeskedett volna a jó minőségért.

„A vállalkozás azt tervezte, hogy raktáron tart gyógyszertári felszereléseket, így módja lenne gyógyszertárakat rövid határidővel berendezni. Azt is tervezte, hogy készítmények és gyógyáruk kereskedelmével is fog foglalkozni, ami a piacon kedvező helyzetet biztosítana, mivel olcsóbban tudná adni termékeit, mint azok a vállalatok, amelyeknek a piacon kell beszerezniük nyersanyagukat.

A gyógynövények mérhetetlen mennyiségben vadon nőnek Magyarország termékeny talaján. A legtöbb azonban kárbavész közülük, bár eladhatók lennének. Ennek oka egyfelől az, hogy azok, akik szedik ezeket, nem ismerik kereskedelmi értéküket, másfelől az, hogy akik szedik, nevetséges béreket kapnak. Így a gyógynövények szedése és szárítása során csak a mennyiségi szempontokat tartják szem előtt, a minőségeket pedig elhanyagolják. Következésképpen a magyar gyógynövények a világpiacon a legrosszabbak között szerepelnek. Ha ezen lehetne segíteni, a parasztok - rossz termésű éveken - meg lennének kímélve a nélkülözéstől.”

A vállalkozás céljai között szerepelt az is, hogy olyan gyógynövényekkel is foglalkozik, amelyek vadon alig, vagy egyáltalán nem nőnek, viszont könnyen termeszthetők és akár mint ilyenek, akár min feldolgozott termékek, jól értékesíthetők. Ilyenek: a fehér és fekete mustármag, a nyárfarügy, az édes és keserű mandula, az ízes magvak és gyógyfüvek, a fehér mák és sok más.

Meg kell állapítanunk, hogy a magyarországi viszonyokat a gyáralapítók túl optimistán ítélték meg.

AZ INTÉZET TERMELVÉNYEINEK ELHELYEZÉSE (C fejezet)

A gyáralapítók szerint a 900 gyógyszertár, az egészségügyi intézmények és a hadsereg több, mint 2 millió forint értékben fogyasztanak gyógyszereket.

Ugyancsak szerintük az iparvállalatok, a tudományos intézmények, az iskolák, az iparvállalatok laboratóriumai, magánszemélyek, bányák stb., fényképészek, szeszgyárosok és i.t. szükségletei is évente több millió forintra rúgnak. Ismeretes volt, hogy ezeknek a területeknek a legtöbb szükségletét a múltban külföldről fedezték. A vegyszereket, a hulladékokból előállított termékeket, a zsíros és illóolajokat nagy mennyiségben lehetett volna eladni kül- és belföldön egyaránt. Ugyanez vonatkozott a finomvegyszerekre, amelyeket az intézet export céljára állított volna elő,

úgy mint alkaloidokat, extraktokat, fémvegyületeket, amelyek előállítására Magyarországnak különösen előnyös értékesítési körülményei lettek volna. Jól értékesíthetők lettek volna a külföldön nagy mennyiségben értékesített porok is.

A KORÁBBAN FENNÁLLT, HASONLÓ JELLEGŰ INTÉZMÉNYEK (D fejezet)

A sikeres külföldi példák az alapítók előtt jól ismertek voltak. A magyar vállalkozáshoz hasonló profilú intézmények közül a Londoni Gyógyszerész Csarnok és a Párizsi Központi Gyógyszertár voltak a vezetők. A londoni intézetet a 18. században alapították, 100.000,- Font sterling fix tőkével. Vezetői főleg orvosok és gyógyszerészek voltak. Ők alkották a gyártást ellenőrző tudományos testületet. A vállalatnak a londoni központon kívül 40 fiókintézménye volt, amely az összes kontinensre kiterjedt. (A füzet tartalmazza felsorolásukat).

A Párizsi Központi Gyógyszertárat 1850 körül alapították, 1 millió Frank fix tőkével, amelyet később 4, majd 7 millióra emeltek. Berendezése kiváló minőségű volt. Fiókjai voltak St. Denisben és Lyonban. A Francia Központi Gyógyszertár alapszabályai szerint kizárólag gyógyszerészek lehettek részvényesek. A részvényesek kötelesek voltak árukat beszerezni az intézménytől, beruházásaikkal arányos mennyiségben. Halálozás esetén az örökösök kötelesek voltak részvényeiket záros határidőn belül gyógyszerészeknek eladni.

Ezek az intézmények kívül a Belga Központi Gyógyszertárat Brüsszelben 1866-ban alapították 750.000,- Frank részvénytőkével. Milánóban is alapítottak egy gyógyszerésztársaságot.

A magyar vállalkozás helyzete kedvezőbbnek tűnt, mint az angol és francia intézményé, mivel – Magyarországgal ellentétben – ezekben az országokban nem volt korlátozva a gyógyszertárak száma. *„Mindenkinek joga van gyógyszertárt nyitni, aki ennek vezetésére alkalmasnak bizonyul.”* A gyógyszertárak nagy száma miatt kialakult versenyhelyzet az árak leszorításához vezetett, és a gyógyszerészek kénytelenek voltak szabadalmazott speciális termékeket forgalmazni, hogy viszonylag magas árakat tudjanak elérni.¹²

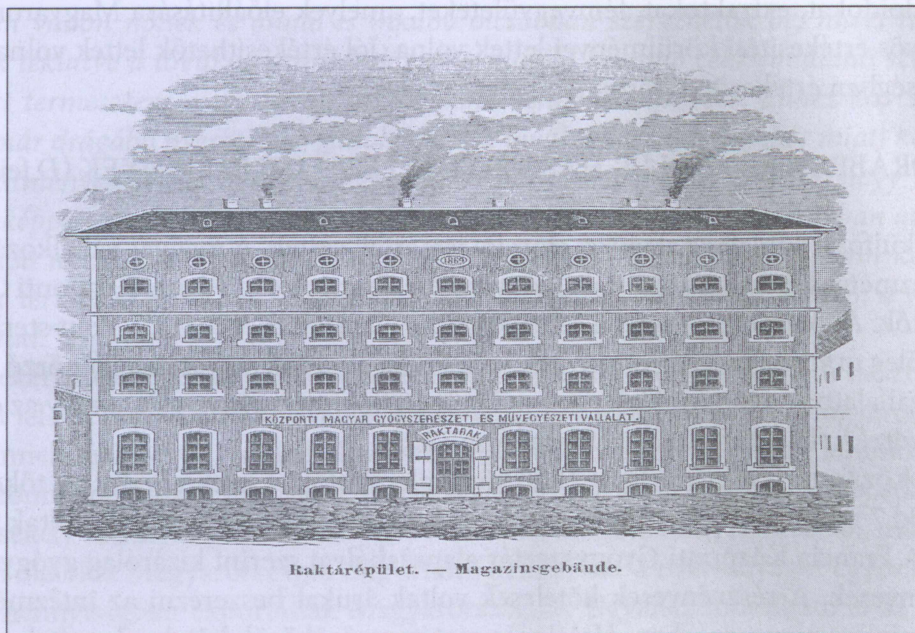
A Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Intézet előnyösebb helyzete abból is adódott, hogy nemcsak a gyógyszerészek szükségleteit kívánta kielégíteni, hanem tevékenységét kiterjesztette az ipar egyéb, igen jövedelmező ágaira is, míg külföldön az ilyen magatartást erősen gátolta a más iparágak részéről tapasztalható verseny.

AZ INTÉZMÉNY GYÁRA ÉS RAKTÁRAI (E fejezet)

A Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Intézet működését 1867. augusztus 1-jén kezdte.

Azért, hogy majdan terjeszkedni tudjon, a társulat kedvező telekcsoportot vásárolt a Soroksári úton, a városhatáron kívül, de a város központjától nem messze. Így az intézet komoly fogyasztási-adó megtakarítást ért el egy sor feldolgozandó nyersanyag esetében. A telkek fekvése a szállítási szempontjából is előnyös volt. A telkek csatornázottak voltak, a víz minősége pedig kitűnő.

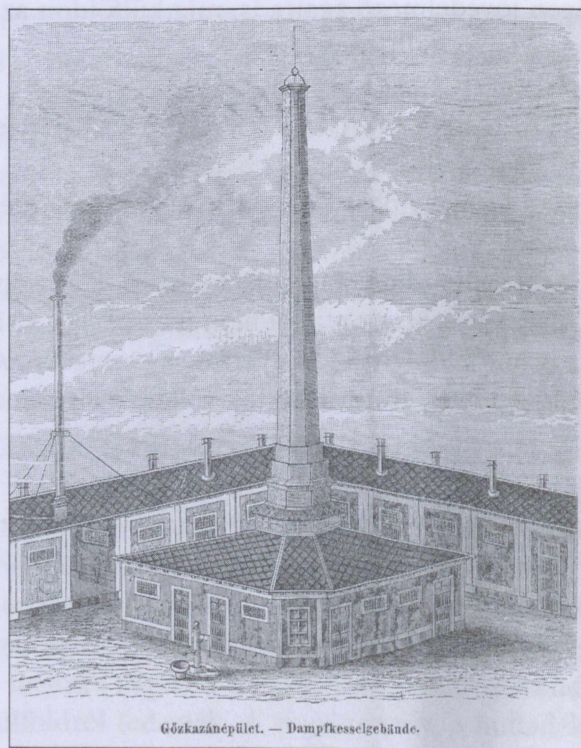
¹² L. 8. lj. pp. 6-8.

Raktár

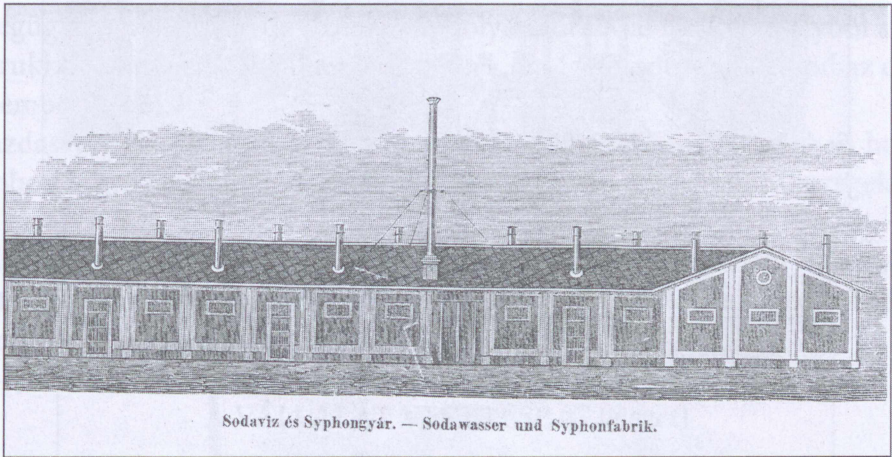
Mindezek az előnyök arra készítették a vezetőséget, hogy raktáraikat is ugyanezen a helyen építsék fel. A raktárak és a gyárudvar közel 8570 m²-en terültek el. A raktárépület az utca felé 4-szintes, az udvari oldalon azonban 5 emelet volt. A földszinten tágas szállítási helyiségek, a felső emeleteken kisebb-nagyobb raktárhelyiségek voltak a rendszerezetten tárolandó különböző anyagok és készítmények részére.

A felvonók és a központi lépcsőház megkönnyítették a közlekedést az egyes raktárhelyiségek között. E mellett a raktárépület mellett egy földszintes épület szolgált a szükséges műhelyek (asztalos, lakatos, bádogos, esztergályos, öntő) elhelyezésére. A gyárudvar különböző gyárrészlegekre oszlott.

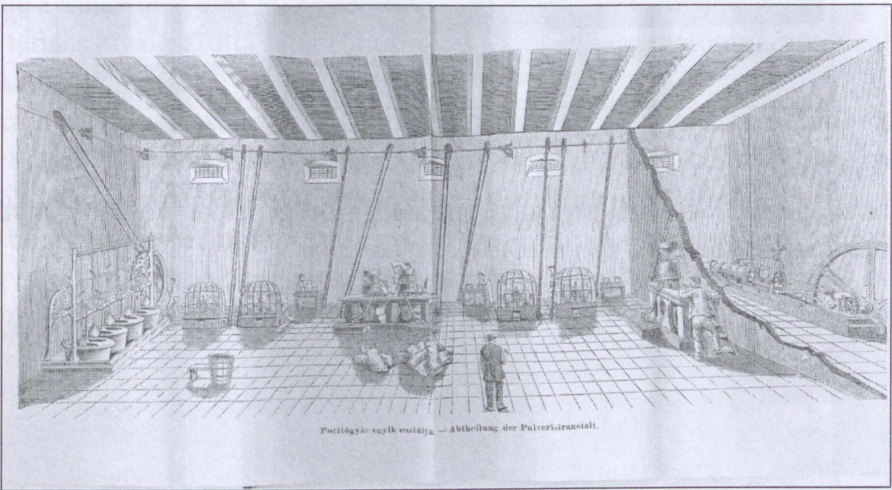
Kémény

A több, mint 70 méter magas kémény köré volt telepítve a gőzkazán, valamint azoknak a készítményeknek a laboratóriumai, melyek gyártása során káros, ill. mérgező gőzök keletkeztek (higanyvegyületek és vegytiszta savak). A kéményhez kapcsolódó nyolcszögletű épületet három oldalról épületek vették körül, amelyekben a következő gyárrészek helyezkedtek el: nyersanyag-raktárak; a nyers termékek tisztítására szolgáló helyiségek, a szikvízgyár és a szikvízpalack-gyár, amelynek tetején külön vaskémény emelkedett.

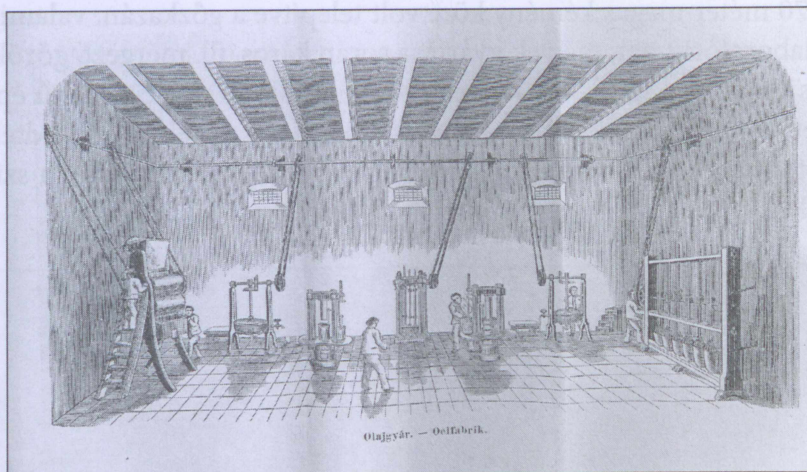
Szikvíz- és szikvízpalack gyár

Itt helyezkedett el továbbá az aprított és őrölt gyógyárak előállítására szolgáló részleg, a kazánház (gőzgép-terem), a zsíros olajokat, a gyógy- és vegyipari készítményeket, a gőzzel illóolajokat előállító, valamint a nyílt lángnál készítendő vegyianyagokat előállító részleg.

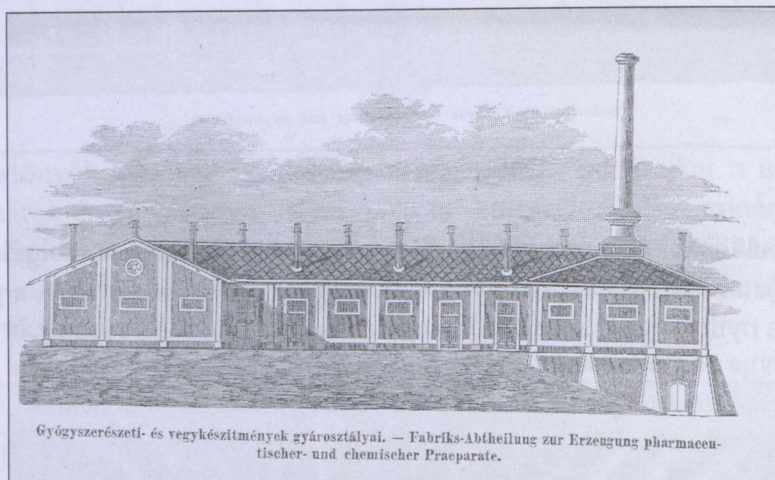

Aprítóberendezés

Az utóbbinak külön kéménye volt. Az étergyár teljesen elkülönített tűzbiztos épületben volt. Ezeken kívül még egyéb gyárépületek, istállók, kocsiszínek is találhatóak voltak a telepen.

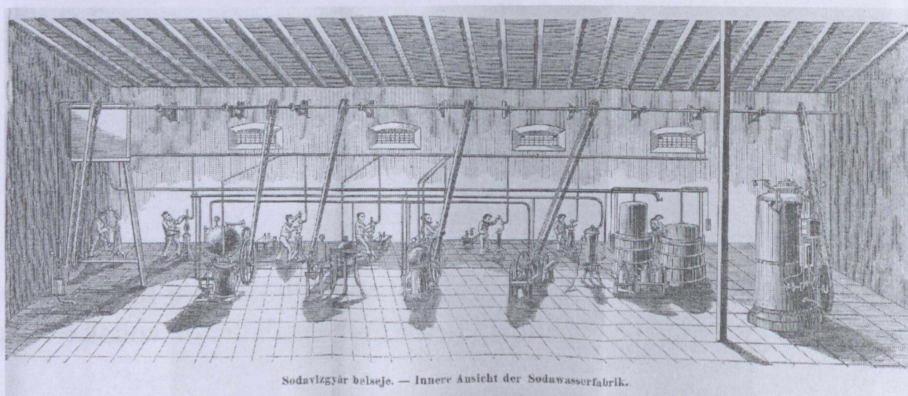

Olajprés

Gyógyszergyártó részleg

Mindezek a részlegek (egységek) a legújabb és legjobb gépekkel voltak ellátva, a tudomány aktuális állásának megfelelően.

Belső kép a szódavízgyárból

A gyárban találhatóak voltak különféle gőzgépek, malmok, zúzóművek, golyósmalom, vas- és kőhengerek, kollerjárdok, rosták, fa-, fű- és gyökérvágó gépek, körfűrészek, rázó- és keverő-készülékek, hidraulikus prések, centrifugák, vákuumkészülékek, kilúgozók; különböző lepárlókészülékek, a falba épített vas- és rézüstök, szublimálón olvasztó és kalcináló kemencék, szódavízgyártó gépek, gőz-, víz és légszivattyúk stb.

A gyár – fejlődése során – vidéken leányvállalatokat, külföldön pedig lerakatokat szándékozott létesíteni.

AZ INTÉZET BEFOLYÁSA AZ EGÉSZSÉGÜGYRE, NEMZETGAZDASÁGRA ÉS IPARRA (F fejezet)

A Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Intézet nagy befolyással lehetett volna az ország egészségügyére, mivel a gyógyszereket olyan forrással látta el, melyből szükségleteiket megbízható árukkal és mérsékelt árakon fedezhették. Ez igen fontos volt mind az orvosok, mind a közönség szempontjából.

Nemzetgazdasági szempontból azért volt fontos az intézet, mert korábban hulladéknak tekintett és kidobott anyagot eladható terméké alakított, évenként jelentős összegekkel növelve az ország jólétét.

Új szabadalmak és eljárások segítségével az Intézet – saját érdekében – támogatta az ipart űzőket, hogy termékeiket értékesíthessék. Tanácsokat adott a gazdáknak, hogyan lehet előnyösen eladható gyógynövényeket termelni.

A VÁLLALAT VEZETÉSE (G fejezet)

A Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Intézet vezetését a vállalati tanács, az igazgatótanács, egy kereskedelmi és egy műszaki igazgató látta el.

A vállalati tanács 12 tagból állt. Tervezték, hogy a későbbiekben 15 tagból fog állni.

A vállalati tanácsot a közgyűlés 3 évre titkosan választotta meg, de ennek eltelte után újra-választhatók voltak. Minden évben kivált közülük – bizonyos meghatározott sorrend szerint – 4 tag, akiknek helyébe a közgyűlés újakat választott.

A vállalati tanács kiválasztotta saját soraiból a 3 főből álló igazgatótanácsot, s ebből az elnököt; ezek újra-választhatók voltak.

Az elnök az igazgatótanácsban, a vállalati tanácsban és a közgyűlésben elnökölt, ő hívta össze a gyűléseket – a közgyűléseket csak a vállalati tanács megbízásából – és szavazategyenlőség esetén döntő szava volt. Akadályoztatása esetén helyét az igazgatótanács legidősebb tagja töltötte be.

A vállalati tanács rendszerint havonta egyszer ülésezett, és olyankor, amikor az elnök, az igazgatótanács vagy 3 vállalati tanács tag azt szükségesnek tartotta. Az ülés időpontját és a tanácskozás tárgyát minden taggal időben kellett közölni. Érvényes határozatok hozatalához legalább 5 tag jelenléte volt szükséges.

A vállalati tanács nevezte ki és bocsátotta el a kereskedelmi és műszaki igazgatót. Határozott a közgyűlés összehívása és a tanácskozás tárgya felett, melyeket előkészítő megbeszélésen szintén megtárgyal; minden hó végén beszámoltatta az igazgatótanácsot az üzletmenetről és minden egyéb, az igazgatótanács vagy az egyes tagok által felvetett ügyben határozatot hozott.

Az igazgatótanács jogosult és köteles volt az üzletmenetet állandóan felügyelni, az igazgatókat tevékenységükben ellenőrizni, gondoskodni arról, hogy a társulat érdekei ne csorbuljanak; hogy a gyógyszerárak tisztán és az egészségügyi követelményeknek megfelelően kerüljenek a kereskedelembe; a pénztárat havonta legalább egyszer ellenőrizniük kellett, s arra az esetre, ha az igazgatók egyike megbízatásának elvégzésében akadályozva lenne, helyettesítéséről gondoskodnia kellett. Végül kinevezte és elbocsátotta a könyvelőt és a pénztárost.

A követlen üzletvezetés a kereskedelmi és a műszaki igazgató joga volt. Őket a vállalati tanács nevezte ki. Az igazgatók állandó tagjai voltak a vállalati tanácsnak, azonban minden, személyüket érintő kérdésben tartózkodniuk kellett a szavazástól. Jogosultak és kötelesek voltak az üzletmenet-hoz szükséges személyzet felvételére és elbocsátására – a könyvelő és a pénztáros kivételével.

A rendes közgyűlést minden évben április hóban Pesten tartották; rendkívülit mindenkor, ha

azt a vállalati tanács elhatározta, vagy összesen 500 részvénnel bíró társulati tag kérte, nemkülönben, ha 24 részvényes egy, az igazgatótanácshoz benyújtott és a felvetendő tárgyat tartalmazó beadványban kívánta. A közgyűlés megvizsgálta az évi jelentést és a mérleget, mely minden év végén a könyvek lezárásával s pontos leltár felvételével készült el.¹³

AZ ALAPSZABÁLY (kivonat)¹⁴ forrásközlés

A Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Vállalat alapszabályát kétnyelvűen nyomtatták, magyarul és németül, a cím a két nyelven nem teljesen azonos. Az alapszabályt Pesten nyomták, a Pollák Testvérek nyomdájában, 1867-ben. Nyolc fejezete van, amelyek közül az 1., 2., 3., 4., 5., és 7. a következőkkel foglalkozik:

1. A vállalat létesítése, székhelye, célja és időtartama

- § 1. Dr. idősb. Wágner Dániel egyfelől, és a Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Intézet Pesten jelenlegi tulajdonosai, Wágner József és Dr. Wágner Jenő másfelől – mindazok egyetértésével, akik az alapszabályhoz aláírásukkal vagy részvények szerzésével csatlakoznak – részvénytársaságot alapítanak „Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Vállalat” néven, pesti székhellyel.
- § 2. A társaság célja, hogy a Gyógyszerészeti és Vegyipari Vállalat – amelyet a Helytartótanács 1834. március 11-én 7405 sz. alatt engedélyezett és amely azóta létezik – kiterjessze tevékenységét a gyógyszerészek ellátására minden szükségletükkel, és ajánlja idegen országoknak hazai gyógyszerészeti nyersanyagainkat és termékeinket észszerű áron és nagyobb mértékben.
- § 3. Az élettartamot a Helytartótanács 25 évben állapította meg.

2. A tőke

- § 4. A Vállalat tőkéjét 300.000 osztrák forintban állapították meg, amelynek fedezete 1500 db, egyenként 200 forintos részvény.
- § 5. A Vállalat megalakultnak tekintendő és megkezdí működését, mihelyt 750 részvényt jegyeztek; a többi részvény kibocsátásáról a Vállalati Tanács dönt, vagy – az utóbbi megbízásából – az Igazgatótanács.
- § 6. Ha később, bármely oknál fogva, a Vállalat tőkéjének emelése lenne kívánatos, a Közgyűlés – a hatóságok jóváhagyásával – dönthet további részvények kibocsátásáról, amelyeknek megszerzésére a jelenlegi részvényeseknek elővásárlási joguk van, részvényeik számának arányában.
- § 7. A részvényeket havi 5%-os részletekben kell kifizetni; az első részletet a Vállalat megalakulása után 4 héttel kell megfizetni, a később szerzetteket 4 héttel a jegyzés után kell megfizetni a főpénztáros irodájában.
- § 10. A részvényesek nem kötelezhetők utólagos fizetésre részvényeik összegén túl.

3. A részvények

- § 11. A részvények – amint a képen látható – az osztalékszelvényekkel együtt kerülnek kibocsátásra az 1892. évig és meg lesznek jelölve a cég bélyegzőjével, a Vállalat elnökének és mindkét igazgatójának aláírásával.

¹³ A Magyar Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Intézet Pesten, alapítva 1867. évben. Pest, 1867. Tettau Lázár nyomása, pp. 1-13.

¹⁴ Az alapszabály kivonatát nem az eredeti megfogalmazásban közlöm.

- § 12. A részvények egyszerű hátírral forgalmazhatók. Azonban a hátíratot be kell jelenteni a Vállalati Tanácsnak megerősítés és lekönyvelés céljából. A vállalat nem vállal felelősséget a hátírat valódiságáért.

4. A vezetés

A vezetés részletezését az alapszabálynak megfelelően az előző fejezetben ismerhették meg az olvasók. Itt nem ismételjük.

5. A Közgyűlés

- § 31. A Közgyűlésre évente Pesten, április hóban kerül sor. A közgyűlés időpontját és helyét, valamint a megvitátandó témákat legalább 4 héttel előbb kell közzétenni a Gyógyszerészeti Hetilapban, vagy esetleg más, a Közgyűlés által meghatározott folyóiratokban vagy újságokban.
- § 32. A Közgyűlés határozatképességéhez legalább az egyéni részvényesek 20%-ának jelenléte és legalább az összes forgalomban lévő részvény egy negyedének képvisellete szükséges.
- § 33. Minden részvényes, akit legalább 2 hónappal a Közgyűlést megelőzően nyilvántartásba vettek, jogosult a tanácskozásra és szavazásra. Minden részvényesnek egy szavazata van minden részvénye után, de nem lehet több, mint 10 szavazata.
- § 36. A Vállalat felszámolását és megszüntetését a Közgyűlés határozhatja el, ha legalább a részvények 2/3-a képviselve van, és csak akkor, ha a szavazatoknak legalább 2/3-a ezt kívánja.

7. A Vállalat felszámolása és megszüntetése

- § 42. A Vállalat megszűnik: a) a §3-ban meghatározott idő után, kivéve, ha a Közgyűlés – egy évvel korábban a jelenlévő szavazatok abszolút többségével a további fennállás mellett dönt; b) a megszűnés korábban is bekövetkezhet, ha – az induló tőke egyharmadának elvesztése után – a jelenlévő szavazatok legalább 2/3-a az e célból összehívott Közgyűlésen (a 24. és 31. §-ok értelmében) ezt kívánja.
- § 43. Ha a megszüntetést elhatározták a fenti módon és bejelentették az illetékes hatóságnak, a Közgyűlés – szavazattöbbséggel – megválaszt három tagot saját soraiból, hogy felszámolja a vállalkozást a Vállalati Tanács felügyelete mellett.

A jelen alapszabály – a törvénynek megfelelően – bemutatásra került a Magyar Mezőgazdasági, Ipari és Kereskedelmi Minisztériumban.

Pest, 1867. augusztus 24.

Aláírás: Gorove István s. k.

KÖVETKEZTETÉSEK

Miután végignéztük az alapító élettörténetét és vállalkozásait, a gyár épületeit és berendezéseit és a részvénytársaság működését, az a kérdés merül fel, hogy az elvárással szemben a gyár miért volt fennállásának nagyobb részében veszteséges. A részvénytársaság már 1877-től kérte felszámolását, és hosszú évtizedeken át mint felszámolás alatt lévő cég szerepel a cégbíróság irataiban. Az okokat a gyógyszerészet magyarországi dualizmuskori helyzetében kell keresnünk, melyet KEMPLER KURT összegzett a korszak gyógyszerészetéről szóló munkájában. A gyógyszerészet és a gyógyszerészek helyzetét egy 1876-ból való törvény szabályozta. Ez megengedte minden jogi és természetes személynek, hogy képesített patikus vezetésével patikát üzemeltessen. Így az 1867-ben volt 800 patika helyett a 19-20. század fordulójára 1500, a dualizmus végére 2000 patika volt Magyarországon. Így az egy patika által ellátandó személyek száma az 1870-es 19 ezerről 1900-ra a felére csökkent. Az ellátandó terület nagysága is ugyanezen időszakban 384 km²-ről 156 km²-re csökkent. A gyógyszertárak és jövedelmeik koncentráálódtak a nagyvárosokban és a gyógyhelyeken, a vidéki gyógyszertárak viszont meg sem tudtak élni, így a gyógyszerészek időnként postamesteri feladatokat is elvállaltak. Ebből következik, hogy ezek a patikák nem voltak olyan jó vásárlók, mint ahogyan a gyár alapítói azt elképzelték. A külfölddel szembeni előnyük sem mutatkozott meg, Magyarországon 1900-ban a 17 millió lakosra ugyanannyi patika jutott, mint a Monarchia többi részében a 28 millióra. Nálunk alig 10.000 lakos jutott egy patikára, míg a Lajtán túl 15.000-nél is több. Így tehát a piaci kereslet nem volt akkora, mint a gyár alapítói gondolták.

Furcsa, de kimutatható, hogy 1872-től 1900-ig a gyógyszerek névleges ára Magyarországon csökkent, míg az általános árszínvonal nőtt. A patikákban a gyógyszerárak csökkenése mellett a személyi kiadások nőttek, és a gyógyszerészet rentabilitása az egész korszakban csökkent.

Mindezekből látszik, hogy Magyarországon egy nagyobb és eredményes gyógyszer- és vegyergyár létesítésére sem a gazdasági, sem a jogi feltételek nem voltak kedvezőek. A pesti Gyógyszerészeti és Vegyipari Központi Vállalat ezen felül sok olyan hagyományos gyógyszer és vegyszert gyártott, amelyek másutt is beszerezhetők voltak. Saját szabadalmazott gyógyszerekkel és kutatóbázissal nem rendelkezett.

A magyar gyógyszeripar felvirágozása mindezek miatt csak a 20. sz. elejétől következett be.